

## БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА ЛОЙИХАЛАШ БОСҚИЧЛАРИ

*Хатамқулов Бекзод Искандарбек ўғли*  
*Наманган муҳандислик қурилиш институти*  
*“Архитектура” кафедраси ўқитувчиси*  
[b.nurmuhammad90@gmail.com](mailto:b.nurmuhammad90@gmail.com)  
+998930505070

**Аннотация:** Билим олиб келаётган талабаларни мутахассислиги бўйича касбга йўналтириш ҳамisha давлатимиз, сиёсатимиз олдида турган устувор масалалардан бири бўлиб саналган. Бино ва иншоотларни турлари бўйича лойихалаш босқичларини талабаларимизга олий таълим муассасаларида ўраганишни ўрни ва олий таълим муассасалари битиргандан сўнг иш фаолиятларини олиб бориш учун катта аҳамиятга эга. Ушбу мақолада талабаларни лойихалашга ҳамда касбга тўғри йўналтиришдаги мавжуд муаммолар, амалиётдаги камчиликларни бартараф этиш йўллари ҳақида қисқача фикр юритилган.

**Калит со‘злар:** kasb, ijtimoiylashtirish, o‘z-o‘zini baholash, texnologik, ta’lim, uzluksiz tizim, hamkorlik, aloqadorlik, .

Бино ва иншоотлар қурилишини лойихалашни шартли равишда 3 та босқичга бўлиш мумкин:

- лойихалашдан олдинги босқич;
- лойихалаш жараёни босқичи;
- лойихалашдан кейинги босқич.

Лойихалаш ташкилотлари иш жараёнларида **лойихалашдан олдинги босқич**ни асосий қисм деб юритилади, лойихалаш учун керак бўладиган тегишли маълумотларни йиғиш хисобланади. Маълумотларни тўла ва ишончлилиги лойиха ҳужжатларини ўз вақтида ишлаб чиқишга асос бўлади. Лойихалаш ташкилотларининг амалий иш фаолиятида пудратчи қурилиш ташкилотлари ва буюртмачилардан лойиха ечимларини аниқлаштириб бериш тўғрисидаги муносабатлар кўплаб учраб туради.

Лойихалашдан олдинги ишларни қониқарсиз ҳолати илмий текшириш ва лойихалаш институтлари иш фаолиятида перспектив режаларни йўқлиги билан асосланади. Қурилиш жараёнлари бошладан олдин келажакда яъни режалаштирилаётган лойиха рўйхат бўйича тасдиқдан ўтказилади.

Иш бошладан олдин буюртмачи ташкилотларидан лойихани нимага асосланиб бажарилиши юзасидан маълумотларни лойихалаш институтлари

талаб этиш лозимдир. Бошланғич маълумотларни сифатини ошириш мақсадида буюртмачи ташкилотлари билан лойихалаш институтлари ўртасида лойихалаш топшириғини ишлаб чиқиш бўйича ҳамкорлик шартномалари тузилиши лозим. Хозирги кунда лойихалаш ишларининг хажмини кўплиги сабабли лойиха институтлари томонидан турли корхоналар, муассасаларни қурилишини лойихалаш учун барча маълумотларни қамраб олган бошланғич маълумотлар тўпламини тузиш талаб қилинади. Бу ҳужжатларда қуриладиган объектларнинг энг рационал ўлчамлари, ишлаб чиқариш майдонлари, биноларнинг жойлашув схемалари, қурилиш майдонинг ўлчамлари ва иқтисодий асослашлар ўз аксини топади.

Лойихалаш топшириғи тасдиқлангандан сўнг лойихалаш босқичи бошланади. У лойиха смета ишлари комплекси (хисоб-китоб, график ва нусхалаш) бўйича техник ҳужжатлар тузишдан иборат бўлади.

Лойихалаш босқичи қайта ишлатиладиган, бетақроп лойихаларнинг конструктив ечимларидан максимал фойдаланилган ҳолда олиб борилади. Бу ўз навбатида лойихалаш муддатини қисқартиришга, қурилишни индустриал усуллардан фойдаланган ҳолда олиб боришга имконият яратади. Лойихалаш босқичи кўп меҳнат талаб қиладиган ва узоқ давом этадиган жараён бўлиб, унда қурилишни олиб бориш учун керак бўладиган техник ҳужжатлар ишлаб чиқилади.

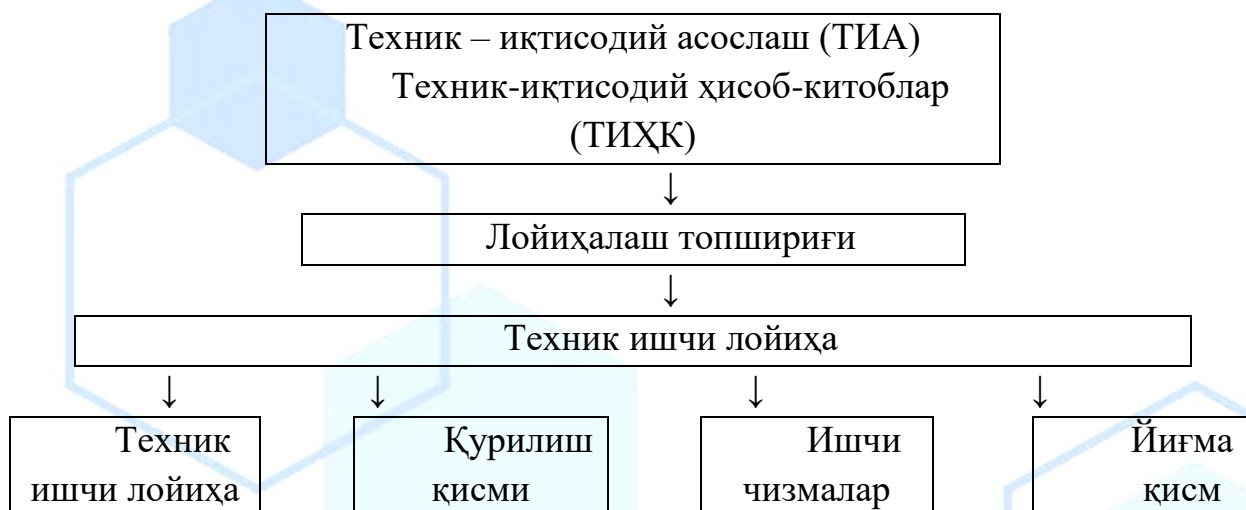
Лойихалашдан кейинги босқичда тасдиқланган техник лойиха ва ишчи чизмалар асосида лойиха ижрочилари қурилаётган бино ва иншоотларни назорат қилиб борадилар. Лойиха ижрочилари бу жараёни фаол иштирокчилари бўлишлари лозим, чунки улар қурилаётган бино ва иншоотларни қуриш жараёнида муаллифлик назорати олиб боришдан ташқари лойиха ҳужжатларига талаб қилинганда тегишли ўзгартиришлар киритишлари мумкин.

Тахлилларни кўрсатишича **лойихалашдан кейинги босқич**да бино ва иншоотларни қуриш жараёнида лойиха ижрочилари олиб борадиган ишларни 3 та йўналишга бўлиш мумкин:

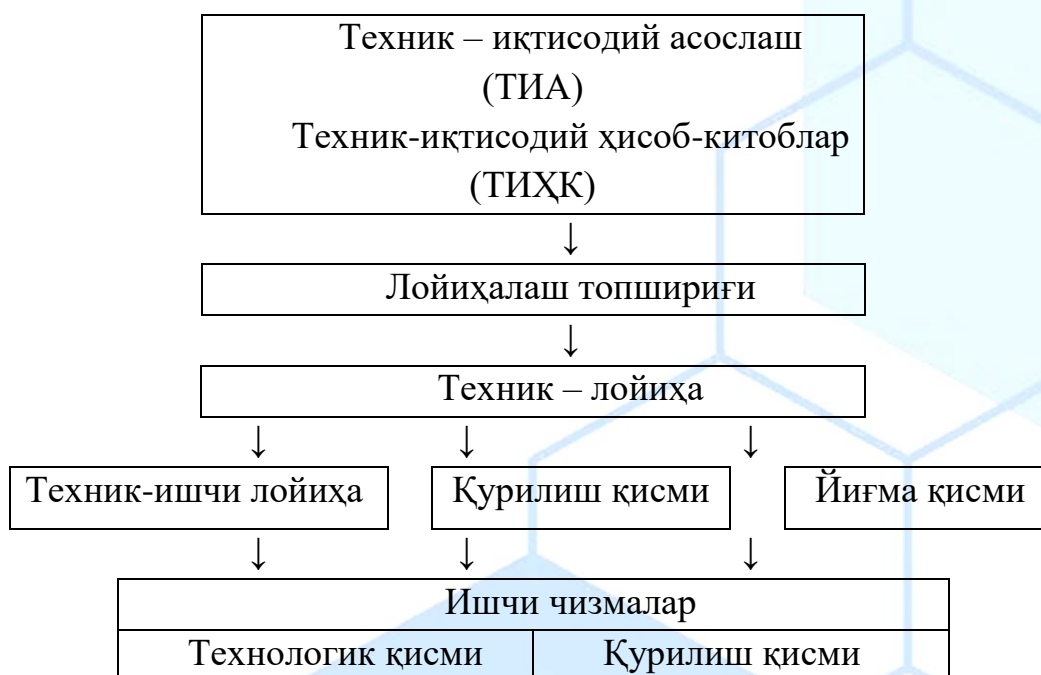
- қурилаётган бино ва иншоотларда муаллифлик назорати олиб бориш;
- бино ва иншоотларни фойдаланишга топшириш, уларни лойиха қувватига етказиш ва режалаштирилган техник-иқтисодий кўрсаткичларга эришиш жараёнида қатнашиш;
- иш фаолиятини бошлаган корхоналарга техник ёрдам бериш.

Қурилиши режалаштирилган объектларни лойихалаш 1 босқичли (1-чизма) ёки 2 босқичли (2-чизма) бўлиши мумкин. Лойихалаш жараёнинг босқичлилиги лойихаланаётган объектнинг мураккаблигига қараб лойиха ишларини олиб бориш тўғрисидаги шартнома аниқланади.

1-чизма. Бир босқичли лойихалаш



2-чизма. Икки босқичли лойихалаш



Икки босқичли лойихалаш йирик ва мураккаб объектларни объектларни қуришда, катта технологик қурилмалар ўрнатиладиган, мураккаб архитектура қурилиш ечимларидан фойдаланиладиган объектлар учун амалга оширилади. Бунда биринчи босқичда техник лойиҳа ишлаб чиқилади, иккинчи босқичда ишчи чизмалар тайёрланади.

Қуриладиган объектларни бир босқичли лойихалашда техник ишчи лойиҳа яратилади.

Лойихалашдан олдинги хужжатлар бу техник иқтисодий асослаш бўлиб, унда худудларда, вилоятларда ишлаб чиқариш корхоналарини ривожланиши ва уларни жойлаштириш бўйича қўшимча схемалар ишлаб чиқиш, лойихалаш ва куриш мўлжалланаётган корхоналар, уларни ишлаб чиқариш қувватлари, техник-иқтисодий кўрсаткичлари, ҳисоб-китоблар билан асосланади.

Қурилиш объектларини лойихалаш бўйича қарор йирик ва мураккаб корхона ва иншоотлар куриш учун техник-иқтисодий асослашларни (ТИА), бошқа корхоналар, бино ва иншоотлар учун техник-иқтисодий ҳисоб - китоблар (ТИХК)ни, уларни куришни мақсадга мувофиқлиги ва заруриятини эътиборга олиб қабул қилинади.

Техник-иқтисодий асослашлар импорт технологик қурилмалар ўрнатиладиган корхоналарни куриш ва қайта куриш, шунингдек маъмурий бинолар учун уларни смета қийматига боғлиқ бўлмаган ҳолда тузилади.

Техник иқтисодий асослаш қурилишни режалаштириш ва лойихалашдан олдинги хужжат ҳисобланиб, қуйидаги бўлимлардан ташкил топади:

1. *Техник иқтисодий асослашга асос бўладиган қабул қилинган қарорлар ва бошқа хужжатлар, кенгайтириладиган ёки қайта қуриладиган корхоналарнинг техник ҳолати тўғрисидаги маълумотлар, улар хўжалик фаолиятининг тахлили, охириги уч йиллик фаолиятининг асосий кўрсаткичлари.*

2. *Корхонани ихтисослашуви, кооперацияси, ишлаб чиқарадиган маҳсулотининг тури ва ҳажми*

3. *Корхонани хом ашё, материаллар ва ярим тайёр маҳсулотлар, энергия, иссиқлик, сув таъминоти ва меҳнат ресурслари билан таъминлаш*

4. *Корхонани таркиби, ишлаб чиқаришни ташкил этиши ва бошқариши, асосий технологик ечимлар, таклиф қилинаётган ишлаб чиқариш технологиясини ва технологик қурилмаларни танлашни асослаш*

5. *Қурилиш олиб бориладиган районни, майдонни, аҳоли пунктини танлаш ва уларнинг тавсифи*

6. *Асосий қурилиш ечимлари, қурилишни ташкил этиши, архитектура-планировка ва конструктив ечимлар ҳамда уларнинг асосий кўрсаткичлари*

7. *Атроф муҳит муҳофазаси, сув ости ва усти сувлари, ёгингарчилик миқдори, уларнинг тавсифи*

8. *Қурилишни ҳисобланган қиймати*

9. *Қурилишни ва ишлаб чиқаришни техник иқтисодий кўрсаткичлари, инвестицияларни иқтисодий самарадорлиги*

10. *Таклиф ва мулоҳазалар*

11. *Иловалар: қурилиш объекти қийматининг йиғма ҳисоби, ситуацион режа.*

Лойиха ишларини олиб бориш ва техник лойихалар ишлаб чиқариш учун лойихаланаётган объектга буюртмачи томонидан қўйилган талаблар кўрсатилган лойихалаш топшириғи асос бўлиб хизмат қилади.

Лойихалаш топшириғига қурилиш учун ажратиладиган ер майдони, ташқи муҳандислик иншоотларига уланишнинг техник шартлари, ер ости ва усти иншоотлари тўғрисидаги маълумотлар илова қилинади. Агар қурилиш олиб бориладиган майдондаги мавжуд бино ва иншоотлар сақлаб қолинадиган бўлса, у холда уларни техник характеристикаси ва ўлчамлари кўрсатилади. Қурилиш майдонидаги уй-жой фондини бузиш лозим бўлса, уларни инвентаризацияси, бахолаш далолатномаси, маҳаллий бошқарув органларини бузилган уй-жой фондини компенсация қилиш тўғрисидаги қарорлари илова қилинади.

*Лойихалаш топшириғи белгиланган тартибда ва шаклда тузилади ва у қўйидаги бўлимларни ўз ичига олади:*

- қуриладиган бино ва иншоотни номи;
- лойиха ишларини олиб бориш учун асоснома;
- қурилиш тури (янги қурилиш, қайта қуриш, реконструкция қилиш) уларни техник-иқтисодий асослашда келтирилади;
- қурилиш олиб бориладиган ҳудуд, аҳоли пункти (қуриладиган корхонани жойлашувини асословчи материаллар, аввалдан келтирилган ТИА ва қурилиш майдонини ажратиш тўғрисидаги далолатномада кўрсатилган бино ва иншоотлар);
- ишлаб чиқариладиган маҳсулот номенклатураси, корхона бўйича асосий маҳсулот турларини ишлаб чиқариш ҳажми (натурал ёки сўм ўлчовида), агар қурилиш навбатма-навбат олиб бориладиган бўлса унинг биринчи навбатда қуриладиган бино ва иншоотлари;
- қуриладиган корхонанинг иш режими;
- ишлаб чиқариш ва хўжалик кооперацияси тўғрисидаги ечимлар, шу жумладан ҳудуднинг ишлаб чиқариш бўғини таркибида корхонани жойлашуви;
- атроф-муҳит химояси бўйича талаблар ва ишлаб чиқариш чиқиндиларини йўқ қилиш тадбирлари;
- ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш тадбирлари;
- қуриладиган корхона технологик жараёнини автоматлаштирилган тизим орқали бошқаришни ишлаб чиқиш зарурияти;
- уй-жой ва маданий маиший биноларни қурилишини лойихалаш учун маълумотлар;
- жалб қилинадиган инвестициялар ҳажми, қуриладиган корхона ёки бино ва иншоотларни техник-иқтисодий кўрсаткичлари;

-қурилишни тугатиш муддати (қурилишмуддати меъёрларига асосан), ишлаб чиқариш қувватлари ва эксплуатацияга топшириладиган комплексларни қуриш муддати;

-энг мақбул лойиха вариантлари ёки уни қисмларини тайёрлаш бўйича талаблар:

-лойихалаш босқичлари;

-бош лойихаловчи ташкилот номи;

-қурилиш ташкилотининг номи;

-худудий лойиха ташкилоти билан келишилганлиги тўғрисидаги хужжат.

Лойихалаш топшириғи билан бирга буюртмачи лойиха ишларини олиб боровчи ташкилотга қурилиш майдони ажратилганлиги тўғрисидаги далолатномани, корхона ва иншоотларни жойлашуви тўғрисидаги келишилган хужжатни, қурилиш паспортини, лойиха қилинадиган объектни таъминот манбаалари ва муҳандислик коммуникациялари билан уланиш манбаларини топширади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаб ўтишимиз жоизки талабаларни бино ва иншоотларни турлари бўйича лойихалашни тартиби ва босқичларини ўргатиш ва битиргандан сўнг касбга йўналтириш бу энг муҳим вазифалардан бири эканлигини яна бир бор таъкидлаб ўтмоқчиман. Инсон тўғри касб танлаш орқали ўз оиласига, жамиятга жуда катта наф келтириши исбот талаб қилмайдиган қонуниятдир. Талабаларни ва лойихалаш ташкилотлари ходимларини лойихалашни мукамал, камчиликларсиз ва норма қоидаларга асосланган ҳолда ташкил қилишни босқичма-босқичлигини тушунтириб ўтилган.

#### Адабиётлар:

1. КМК 2.01.03-96 Зилзилавий ҳудудларда қурилиш. Тошкент 2006.
2. Инструкция по проектированию конструкций панельных жилых зданий. ВСНЗ 2-77. Госгражданстрой. М. Стройиздат, 1978.
3. Альбомы типовых конструкций и узлов каркасно-панельных и крупнопанельных зданий. ТашЗНИИЭП, ТбилЗНИИЭП.
4. Нуретдинов Х.Н. Зилзила бўладиган районларда саноат биноларини лойихалаш. Тошкент 1994й.
5. Маракаев Р.Ю. Маъмурий маиший биноларни лойихалаш. Услубий қўлланма. Тошкент 1993й.
6. КМК 2.01.01-94. Лойихалаш учун иқлимий-физикавий ва геологик маълумотлар. Тошкент 1994й.
7. КМК 2.01.03-96. Строительство в сейсмических районах.
8. КМК 2.01.05-98. Естественное и искусственное освоение. Ташкент 1998г.
9. КМК 2.07.01-94. Шаҳарсозлик. Тошкент 1994й.
10. КМК 2.09.04-98. Саноат корхоналарининг маъмурий-маиший бинолари. Тошкент 1998й.